

İLKEL TOPLUMLARDA BAŞLIK PARASI GELENEĞİ

Asis. Dr. Mahmut TEZCAN

GİRİŞ

Başlık parası, dünyanın birçok ülkelerinde görülen, evlenme ile ilgili en yaygın kültür kalıplarından birisidir. Özellikle ilkel toplumlara özgü bir gelenek olmakla birlikte bugün bile, kimi gelişmiş ülkelerin kırsal bölgelerinde evlenme nedeniyle kız tarafına başlık parasının verildiğini görmekteyiz. Bu konuda çeşitli kültür bölgelerinde benzerlikler oluşu dikkati çekicidir. Genellikle Afrika, İslâm toplumlari, Çin, İndonezya, Melanezya, Burma v. s. gibi bölgelerde yaygındır. Fakat evrensel değildir. Örneğin Avrupa kültürlerinde yoktur. Avustralya ve Kuzey Amerika'da yoktur.

Başlık parası, ülkemizin çeşitli bölgelerinde, özellikle kırsal kesimde hâlâ süregelen bir kültür kalıbıdır. Biz bu yazımızda, başlık parasının ülkemizdeki uygulanışını görmeden önce, çeşitli ilkel toplumlardaki özelliklerine değinmek istiyoruz. Görüleceği gibi, kendine özgü kuralları olan, kalıplaşmış bir evlenme geleneğidir.

Tanım – Başlık parası, evlenecek erkeğin veya akrabalarının kız babası veya akrabalarına yaptığı, toplumlara göre değişen hukuksal ve toplumsal uygulamaları içeren hediye niteliğinde bir ödemedir. Bu ödeme, genellikle para, hayvan (sığır, at, keçi v. s.), çeşitli süs eşyaları veya törensel değerler gibi şeylerdir.

Niteliği– Kadının satın alınması gibi görülmekte ise de, aslında, tarafların kendi aralarında hakların aktarılması ile ilgili bir anlaşmadır¹. Taraflar arasındaki mübadelenin dengeleşmesi, erkekler tarafından yapılan ödemelerin, gelinin çocukları olduğunda onların üzerinde hak sahibi olmaları biçiminde gerçekleşmektedir. Ayrıca erkek tarafına, kadının seks ve işgücü özelliklerinden yararlanma gibi başka haklar da aktarılmaktadır. Antropoloji literatüründe bride-price (gelin fiyatı) kullanılmakla birlikte başlık parası gelinin satın alınması demek değil-

¹ Keesing and Keesing: New Perspectives in Cultural Anthropology, s. 188.

dir. Kız bir köle veya satılık mal olarak nazara alınmaz. Bu nedenle bride wealth (gelin serveti) kavramı kullanılmaktadır. Afrika toplumlarında gelin bedeli "lobola" olarak adlandırılır.

Drahoma– Başlık parasının karşılığı biçimindeki uygulama ise drahomadır. Yâni ödemeler, gelinin ailesinden erkeğin ailesine yapılır. Örneğin bugünkü Hindistan'da kız babası, kızının oğlan tarafına gidip yerleşmesine rağmen yine de bir miktar para öder². Hipergami uygulayan Hint kastlarında yüksek tabakadan bir kızın, az sayıdaki daha yüksek tabakaya mensup erkeklerden birini çekebilmek için hatırı sayılır derecede drahomaya gereksinimi vardır³. *Drahoma*, birçok Avrupa toplumlarında hâlâ görülür. Kızın ailesi, drahomayı, erkek tarafına, yeni bir ev kurmak için para veya mal veya her ikisini hediye olarak verir.

İrlanda'nın kırsal bölgelerinde kız babası erkeğin babasına güveyi için drahoma verir. Bu da toprak vermek biçimindedir⁴. Verilen drahoma da güveyinin kız kardeşi için bir güvence olmaktadır. Malî sorunlar yüzünden aileler birden fazla kız çocuk sahibi olmak istememekteler. Aynı gelenek Polonya'da da vardır.

Yüksek kademelerden bir erkekle evlendiğinde verilen drahoma miktarı çok fazladır. Hindistan'da Brahminlerde drahoma gereklidir⁵. Eğer erkeğin bir mesleği varsa veya iyi eğitim görmüşse miktar yükselir. Hindistan'da geleneksel bir çevredeki ailenin kızı ergenlik döneminden önce evlenmelidir. Aileler böylece kızları için zaman bakımından bir sınırlamaya tâbidirler. Halbuki erkek için bir yaş sınırlaması söz konusu değildir. 19. yüzyılda Bengal bölgesinde Kulin Brahmin erkeği, Brahmin kastının biraz aşağı kademesinden birçok kızla evlenmek zorunda idi. Böylece erkek, her kızdan aynı bir drahoma almakla birlikte her kadını ziyaretinde ayrıca çeşitli hediyeler almakta idi⁶.

Avrupa ülkeleriyle Türkiye'deki Rum ve Ermeniler arasında yaygın bir gelenektir. Ailenin kız evlâdına ayırdığı drahoma, bir işletmeyi yönetmek, sürdürmek, ailesine bağlı olmadan yaşayabilmek amacıyla da verilir⁷.

² Barnouw, *Ethnology*, s. 165.

³ Wells, *Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası*, s. 87.

⁴ Goode, *The Family*, s. 41.

⁵ Goode, a. g. e., s. 41-42.

⁶ Goode, a. g. e., s. 42.

⁷ Meydan Larousse, *Drahoma* maddesi.

Avusturya Medeni Kanununda drahoma zorunlu kılınmıştır. İsviçre ve Alman Medeni Kanunlarında kabul edilmemiştir⁸.

Drahoma ilkelerde çok azdır. Daha çok Avrupa'da görülmekte ise de üst sosyo-ekonomik tabakalarda bugün geniş ölçüde azalmıştır. Japonya'da kentlerde drahoma geleneği vardır⁹.

Antropolog Heath'de kadınların üretime katkısının olmadığı ya da çok az olduğu toplumlarda drahomanın varlığından bahsediyor¹⁰. Yâni genellikle kadınların ekonomik bir yükümlülük olduğu düşünülen toplumlarda görülmektedir.

Çeyiz—Drahomanın bir başka biçimi de çeyizdir. Çeyiz, kızın baba evinden erkek tarafına götürdüğü hediye niteliğinde ve daha çok ev eşyalarından ibaret şeylerdir. Bugünkü Hindistan'da çeyizin miktarı, eğer damat İngiltere'de öğrenim görmüşse daha fazladır. Çünkü bu durumda kızının geleceği iyi olacaktır düşüncesi vardır. Çeyiz Hindistan'ın kırsal bölgelerinde olduğu gibi tüm İslâm toplumlarında da uzun yıllar önce hazırlanır. Birçok aileler bu yüzden önemli miktarda borca girerler.¹¹ Çünkü alınan başlığın miktarından daha fazlası çeyiz olarak kıza verilir. Çeyiz miktarının çokluğu kız ailesinin saygınlığını arttırır. Örneğin tıpkı bizde olduğu gibi Çin (Taiwan) ın kırsal bölgelerinde kızın ailesi, damat tarafından para olarak başlık almasına rağmen kız ailesince hazırlanan çeyizle aynı para fazlasıyla birlikte yine damat tarafına geçmektedir¹². 1950 yılında yeni evlenme yasası, başparasını yasaklamıştır¹³.

Başlık parasının sürekliliğini sağlayan nedenler

Başlık parası çeşitli nedenlerle verilmektedir. Bunlardan birkaçını aşağıdaki noktalar etrafında toplayabiliriz.

a) Kadınların üretime katkısının çok olduğu toplumlarda kadının işgücünden oldukça yararlanılmaktadır. Evlenen kız, ailesinden ayrılmakta, bu nedenle ailesi, bir işgücü kaybına uğramaktadır. İşte başlık parası bu kaybın telâfisi olarak görülür¹⁴.

⁸ Meydan Larousse, Drahoma maddesi.

⁹ Nakane'den, Timur zikrediyor, Türkiye'de Aile Yapısı, s. 81.

¹⁰ Heath'den Timur zikrediyor, a. g. e., s. 81.

¹¹ Barnouw, a. g. e., s. 164.

¹² Wolf, Margery: "C hinese Women: Old Skills in a New Context", s. 158.

¹³ Wolf, a. g. inceleme, s. 170.

¹⁴ Murdock, G.: Social Structure, s. 19 vd.

b) Gelin, erkek tarafına gitmekle, onlara, toplumda çok önemli sayılan çocuk doğuracaktır. İşte, bir görüşe göre de başlık parası, doğacak çocukların bedeli olarak verilmektedir. Bu konuda Afrikalılar, başlık parası hakkında bir atasözü olarak "Sığır olmayan yerde çocuk vardır" derler¹⁵.

c) Başlık parası olarak alınan mallar, ayrıca kızın erkek kardeşinin evlenmesi için ödeyeceği başlık parasının karşılığı olarak da nazara alınmaktadır (Afrika'da Nuer, Nilotic, Amazulu kabileleri)¹⁶ Afrika'da genel olarak bir baba, bütün oğullarını ve kızlarını evlendirmek zorundadır. Baba, aldığı başlığın küçük bir kısmını kendine saklar. Evlenmek isteyen erkek çocuk, kız kardeşinin başlık parası (hayvanların kız tarafına teslimi ile) ödeninceye dek beklemek zorundadır. Böylece baba, kızının başlık olarak aldığı malları oğlunu evlendirirken kullanır.

Başlık parası olarak kullanılan mallar– Genellikle para, hayvan toprak veya çeşitli eşyalar başlık parası olarak alınmaktadır. Birçok Afrika kabilelerinde hayvan, başlık parası olarak kullanılır. İnek, Keçi gibi.

Solomon adalıları deniz kabuğu verirler¹⁷. Gelinin ailesi, 60 sicim kolye halinde kırmızı deniz kabuğu başlık parası olarak alır.

Kuzeybatı Pasifik kıyılarında da kabuk, para olarak verilir¹⁸.

Orta Asya ve Doğu Afrika'da sığır verilir¹⁹. Bğu toplumunda başlık olarak süs eşyaları, geniş yuvarlak midye kabukları, köpek dişlerinden iplere örülmüş kolyeler, ayrıca mutfak eşyaları, çömlek, kumaş v. s. de verilir²⁰. Yine, Afrika'nın çeşitli kabilelerinde bal, ok-yay, ağaç kabuğu kumaşı, koyun, çapa, bel de başlık parası olarak kullanılmaktadır²¹.

Başlık miktarı– Başlık olarak verilecek hayvan sayısı, taraflar arasındaki müzakere ve bireysel anlaşmaya bağlıdır. Bununla birlikte, o toplumda genellikle kabul edilen belirli bir miktar oluşmuştur. Ta-

¹⁵ Bott, E. "Family, Kinship and Marriage" in Man in Society, s. 97.

¹⁶ Pearsall, M.: "Distributional Variations of bride-wealth in the East African Cattle Area". Southwestern Journal of Anthropology, Vol, 3, 1947.

¹⁷ Bott. a. g. yazı, s. 97.

¹⁸ Stern Jacobs: General Anthropology, s. 161.

¹⁹ Stern-Jacobs, a. g. e., s. 161.

²⁰ Koent garaningrat: Bride-Price and Adaption in the Kinship Relations of the Bgu of West Irian, Ethnology vol, 5; no 3, 1966.

²¹ Pearsall, a. g. yazı.

raflar bu miktara genellikle uyarlar. Örneğin Gusiiland'de yıllara göre dalgalanmalar olmakla birlikte en az bir, en çok 20 inek verilir²².

Tanganika'da Sonjo'da ortalama olarak 100 keçi başlık parası olarak veriliyor. 1955 yılında 60-300 keçi arasında değişiyordu. Bu da en fazla babaya kalmak üzere yakın aile üyeleri ve akrabaları arasında paylaştırılıyordu²³.

Başlık miktarı, iki ailenin servet ve toplumsal mevkiine bağlıdır. Erkek ailesi, gücünün yettiği kadar verebilmelidir. Örneğin Afrika'da Nuer'lerde zengin bir Nuer, 60 baş sığır ödeyebilir. Halbuki sığır yetiştiren kabilelerde ortalama olarak 6-10 baş sığır verilir²⁴. Kendisi için çok başlık verilen kızın statüsü artar. Erkeğe de çok başlık verdiği için hayran kalınır.

Müslüman toplumlarında yakın akraba ile evliliklerde başlık parası az alınmaktadır. Örneğin Lübnan'da bir müslüman köy Buarij'de başlık, yakın akraba ile evlilikte az alınmaktadır. Eğer köy dışından akraba olmayan bir aileden gelin alırsa başlık parası yüksektir²⁵. Başlık parası olarak para veya toprak veya ikisi birlikte olarak ödenebilir. Kadımlar başlık parasını daha çok, toprak olarak almayı tercih etmektedirler. Çünkü toprak, sürekli ve verimli bir mülktür.

Ödeme Biçimleri- Ödeme, daha çok babaerkil (patrilineal) toplumlarda kız tarafına ödenir. Ama kimi anaerkil (matrilineal) toplumlarda da başlık vardır. Örneğin Trobriand adalıları gibi²⁶.

Çok zengin aileler hariç, genellikle başlığın tamamı bir kezde ödenmez. Bir kısmı biraz geciktirilir. Gecikme süresi toplumlara göre değişir. Gerçeklikte ödeme, genellikle, çocuk doğuncaya veya kız çocuk evleninceye dek geciktirilir²⁷. Bu durumda kızıdan alınan başlık, annesinin evliliğini hukuksallaştırmakta kullanılır. Nuer'lerde ilk çocuk doğduktan sonra gelin, babasının evini terkeder ve kocasının evine gider. Bu zamandan önce başlığın tamamı ödenmez²⁸.

Kimi kabilelerde ise bütün başlık evlenmeden önce mutlaka ödenmelidir²⁹. (Örneğin Afrika'da Shilluk, Bari, Baganda, Vandau gibi).

²² Weaver, T.: To See Ourselves, s. 344.

²³ Gray, R.: Sonjo Bride-price and the Question of African "Wife Purchase" American Anthropology, vol. 62. No. 1, 1960.

²⁴ Pearsall, a. g. yazı

²⁵ Fuller, A. H.: Buarij: A Portrait of a Lebanese Muslim Village, P. 60-70.

²⁶ Barnouw, a. g. e., s. 164.

²⁷ Pearsall, a. g. yazı.

²⁸ Bott, a. g. yazı., s. 97.

²⁹ Pearsall, a. g. yazı.

Kimilerinde ise bir kısmı önceden, diğer kısmı evlenme sırasında ödenir. Birçoklarında, kız çocuk evleninceye dek başlık parası ödenmesi geciktirilir (Afrika'da Bakxatla, Babudja, Mashona kabileleri gibi)^{29'}.

Başlık parasının başka bir ödenme biçimi de "Gelin hizmeti" (bride service) veya hizmet yoluyla evliliklidir. Kimi toplumlarda gördüğümüz bu uygulama, başlık parası yerine geçen bir seçenektir³⁰. Bu durumda damat, kızın ailesinde ikamet eder ve onlar için belirli bir süre çalışır. Damat, evlilikten önce veya sonra, iki veya üç yıl, kızın ailesi için avcılık, tuzak kurma ve tarla sürme gibi hizmetlerde çalışır. Sibiryaya (Reindeer Chukchee), İngiliz Kolombiyası Koska İndianslarında ve Çin'de erkek tarafının başlık parası veremeyecek kadar fakir olduğu durumlarda çok uygulanan bir yoldur. Yine, Viskonsin'in Winnebago aşireti, Kuzey Dakota'nın Hidatsaları, Afrikalı Bemba ve Nyakyusa'larda da geniş ölçüde uygulanır³¹.

Afrika'da gelin hizmeti uygulanması Bari, Lango, Babudja, Mashona, Bavenda gibi kabilelerde oldukça sık uygulanır. Bir veya iki çocuk olduktan sonra erkek artık hizmete devam etmez. Babemba kabilesinde yedi yıl hizmet edilir. Mashona kabilesinde ise erkek, kız çocuk evleninceye dek hizmet eder. Alınan başlığı karısının ailesine verir³².

İslâm toplumlarında başlığın üçte ikisi evlenme akdi sırasında ödenir. Geriye kalan üçte birini ise erkek, kadını boşadığı zaman verir³³. Peşin para ile kadına ev eşyaları satın alınır. Bu mallar kadına aittir.

Bgu toplumunda, başlık, evliliğe karar verildiği zaman ödenmişse, ilk çocuk doğduktan sonra ödenir. Bu durumda çocuğun kızın akrabalarının kabul edilmesi gerekir. Çocuğu kabul eden ise genellikle kadının erkek kardeşidir³⁴.

Başlık parası vermeden evlenmenin bir başka uygulaması ise, erkeğin kadın tarafında *sürekli olarak ikamet* etmesidir. Bu durumda doğan çocuklar erkek tarafıyla değil, kadın tarafı ile birleşirler. Erkeğin çocuklar üzerinde bir hakkı yoktur³⁵.

^{29'} Pearsall, a. g. yazı.

³⁰ Keesing, a. g. e., s. 188.

³¹ Vells, a. g. e., s. 87.

³² Fuller, a. g. e.

³³ Pearsall, a. g. yazı.

³⁴ Koentgaraningrat, a. g. yazı.

³⁵ Keesing, a. g. e., s. 188.

Kuzeybatı Kaliforniya'da babaerkil kabilelerden Hupa ve Yurok'larda evlenmek isteyen bir erkek, tüm başlık parasını ödemeye gücü yetmezse, yarısını öder ve geri kalan yarısı için karısının ailesi ile ikamet eder ve kayınbabası için çalışır. Antropoloji literatüründe bu tip evlenmeye "Yarım evlenme" denilmektedir³⁶. Bu durumda güveyi, kız ailesinin kızın kendilerinden ayrılmasının karşılığını ödemiş olmaktadır.

Abelam kabilesinde evli çift, aynı köyden ise başlık parası istenmez.

Copper Eskimolarında kız, evlendikten sonra aynı çevrede kalırsa o ve kocası kızın babasına yardım ederler ve başlık parası istenmez³⁷.

Tanganika'da Sonjo'larda ise taksitle ödeme yapılmaz. Başlık parası, evlenmek için son anlaşmadan sonra 2 ay içinde ödenmesi gereklidir³⁸.

Başlık parası verilmeden yapılan bir evlenme biçimi de "Değiş-tokuş" dur. Mala sahip olmadıkları için karşılıklı iki aile, erkek ve kızlarını başlık vermeden evlendirirler. Avustralya yerlilerinde ve kimi Afrika toplumlarında görülen bir uygulamadır. Avcı-toplayıcı toplumlarda yaygındır.

Indonesia'da çok yaygın olan ve ambul-anak denilen bir uygulamada ise hiç oğlu olmayan ve bir kızları olan aileler, başlık parası aldan kızlarını evlendirirler. Bu taktirde damat, kız evine gelir ve kızın ailesi ile birlikte yaşar. Ailede oğul yerini alır³⁹.

Hediyeler – Çeşitli toplumlarda başlık parasından ayrı olarak evlenmeden önce tarafların yoğun bir hediye alışverişinde bulunmaları da gelenekler arasındadır. Evlenmeden önce tarafların birbirlerini ziyaretleri hediye alış-verişine yol açmaktadır. Fakat genellikle, erkek tarafının kız tarafına verdiği hediyelerin miktarı, kız tarafından alınan hediyelerin miktarının çok üstündedir. Ufak nişan hediyeleri, kolyelik deniz kabukları, çapa, mızrak, ağaç kabuğundan yapılan kumaş v. s. gibi şeylerdir. Ayrıca koyun, keçi gibi az sayıda hayvanlar da hediyelere söz konusu olur. Hediyelerin tipleri, sayı ve miktarları her toplumda geleneklere göre saptanmıştır. Evlenmeden önce sözleşme herhangi bir nedenle bozulursa genellikle tüm hediyelerin geri verilmesi söz konusu-

³⁶ Murdock, a. g. e., s. 20.

³⁷ Murdock, a. g. e., s. 20.

³⁸ Gray, a. g. yazı.

³⁹ Murdock, a. g. e., s. 20 vd.

dur⁴⁰. Ayrıca boşanma durumunda düğün sırasında verilen hediyeler de geri verilir. Hediyeler ayrıca düğün sırasında da yoğun bir biçimde taraf- larca alınıp verilir. Düğün giderlerini her iki taraf da ayrı ayrı karşı- lar. Kızın annesine özel olarak ayrı bir hediye vermek de çok yaygın- dır⁴¹. Bu hediye, annenin kızı yetiştirdiğine teşekkür, kızını kaybet- mesine bir karşılık veya onun bekâretini korumasının bir ödülü veya süt hakkı niteliğindedir. Bu hediye de yüzük, bilezik, mızrak veya hayvan olabilir. Anneye verilen özel hediye kesinlikle geri verilmez. Hediyeler kimi toplumlarda ve özellikle İslâm toplumlarında yakın akrabalara da verilir.

Akrabaların Rolü– Akrabaların başlıkla ilgili rolleri daha çok evlenenlere yardım etme biçiminde oluşmaktadır. Kimi toplumlarda başlık parasının miktarı okadar yüksektir ki bunu ödemeye erkeğin akrabalarının yardımı olmaksızın gücü yetmez. Örneğin Nuer’lerde 20-40 sığır ödemesini kızın babası, kesin kurallara göre akrabaları arasında bölüştürür⁴². Yine, Afrika’da Turkana, Lango, Bari gibi kabi- lelerde alınan başlık, belirli ölçülerde akraba ve klan üyelerine dağıtılır. Akrabalar da aldıkları başlığın aynısını bir başka erkek akrabalarının evlenmesine yardım etmek için ayırırlar. Bu, genellikle beklenen ve kabullenilmiş bir davranıştır⁴³. Görüldüğü gibi, akrabalar, hem başlığın ödenmesinde, hem de başlık alınmasında rol oynamaktadırlar.

Boşanma ve başlık– Boşanma halinde başlık parasını tamamı veya bir kısmı geri verilebilir. Miktarı, kadının çocuk doğurup doğurmama- sına bağlı idi⁴⁴. Ayrıca kadının kötü davranışları da başlık parasının geri alınma nedenidir⁴⁵. Erkeğin özürü dolayısıyla boşanma olmuşsa başlık geri alınmaz⁴⁶.

Müslüman topluluklarından kimilerinde toprak olarak verilen başlık, kadının en iyi garantisidir. Buarij’de boşanma çok az olmak- tır. Çünkü boşanma halinde erkek, geriye kalan üçte bir oranındaki başlığı vermek zorundadır. Fakat kadının çocuğu olmadığı için boşan- ma olmuşsa geriye kalan başlığı erkek ödemez. Çünkü kadın, bu durumda evlenmekle temel işlevini yerine getirmemiş sayılır⁴⁷.

⁴⁰ Pearsall, a. g. yazı.

⁴¹ Pearsall, a. g. yazı.

⁴² Bott, s. g. yazı, s. 96.

⁴³ Pearsall, a. g. yazı.

⁴⁴ Keesing, a. g. e., s. 196.

⁴⁵ Beatty, Other Cultures, s. 124

⁴⁶ Barnouw, a. g. e., s. 165.

⁴⁷ Fuller, a. g. e., s. 60-70.

Çocuklar ve başlık parası– İlkelerde çocuk, ekonomik bir varlıktır ve onun işgücünden yararlanır. Bu nedenle başlık vermenin bir gerekçesi de çocuk sahibi olmaktır. Çocuktan tarlada ve sürü gütmekte, avcılık ve toplayıcılıkta yararlanır. Çocuk sahibi olmanın bir başka nedeni de ataların yaşamasını soyun devamını sağlamaktır. Merkezî Afrika kabileleri arasında erkek, ancak başlık parasının tamamını ödedikten sonra çocukları üzerinde tüm denetim hakkını elde eder. Doğu Afrika’da, başlık parasının tamamı ödeninceye dek çocuklar kadının sülâlesine ait sayılır⁴⁸. Böylece erkek, kız çocuklarından birisi evleninceye dek çocukları üzerinde hukuksal hiçbir denetimi yoktur (Basuto Vandau, Matabele gibi kabileler). Kadın, çocuksuz olarak ölürse, kısırlık durumunda olduğu gibi muameleye tâbidir. Yâni, kızın ailesi, verilen başlık parasını geri verir. Bazan erkeğin bunları istemeğe hakkı yoktur. Fakat kızın ailesi damatlarını seviyorsa başlığı geri verirler (Bari, Akamba kabileleri). Diğer birçok Afrika kabilelerinde başlığın geri ödenmesi zorunludur (Lango, shilluk, Akikuyu, Dinka, Nandi, Nuer gibi).

Boşanma durumunda çocukların taraflarca paylaşılması, kabilelere göre değişir⁴⁹. Kimi kabilelerde çocukları kadın alır (Nuba, Wayao). Genellikle, eğer başlık parası tamamen erkeğe geri verilmişse çocuklar anneleriyle gider (Shilluk, Dinka, Amazulu, Nuer) Kimi kabilelerde ise başlık parası tamamen geri verilmemişse çocuklar erkekte kalır (Amaxosa, Wabena, Wahehe).

Kadın kaçmışsa, çocuklara kocası sahip olur. Ayrıca başlık parası geri ödenir (Swazi, Amazulu, Amaxosa).

Kadının kısırlığı günâh sayılır. Bu nedenle eğer kısır kadın boşanmamışsa, başlık parasının bir kısmının geri verilmesi arzulanır.

Başlık parasının işlevleri– Başlık parasının toplumda belirli işlevleri vardır. Bu işlevler, başlık parasının sürekliliğini sağlamaktadır. Bunları birkaç noktada özetleyebiliriz:

a) Çeşitli antropologlar, başlık parasının evlilikte istikrar sağladığını, boşanmayı azalttığını belirtmişlerdir⁵⁰. Başlık parası ne kadar yüksekse evliliğin o kadar istikrarlı, ne kadar az ise boşanmanın o kadar çok olduğu gözlenmiştir. Çünkü boşanan erkek, ikinci bir evlilikte yüksek başlığı yeniden bulamayacaktır. Bununla birlikte, kimi antropologlar da, başlık parasının bu işlevini kuşku ile karşılamışlardır.

⁴⁸ Pearsall, a. g. yazı.

⁴⁹ Pearsall, a. g. yazı.

⁵⁰ Keesing, a. g. e., s. 196; Fuller, a. g. e., s. 60 v. d.

b) Doğu Afrika gibi kimi toplumlarda sığır, saygı duyulan bir varlık olduğu için sığır olarak verilen başlık parası ile evliliğin kut-sallaştırılmasına inanılır⁵¹.

c) Başlık parası, çocukları meşru kılar ve babalarının onlar üzerindeki hak ve ödevlerini güçlendirir⁵². Çocuğun babasının akraba gurubuyla birleşmesini güvenlik altına almaktadır⁵³. Çocukların kocanın sülâlesine geçmesini sağlar.

d) Bedelin ödenmesi, evliliğin hukuksallaşmasını sağlamakta, evliliği geçerli kılmaktadır; aksi halde çift, kanunen evli sayılmaz⁵⁴

Başlık parası, mevcut toplumsal tabakalaşma sistemini korumaktadır. Varlıklının varlıklılarla evlenmelerini sağlamaktadır. Ödenen miktar ne kadar fazla olursa, karı kocanın statüsü de o ölçüde yüksek olur⁵⁵. Başlık miktarı, taraflara bir saygınlık sağlar. Başlık alınmadığında kızın değersiz veya özürlü olduğu anlayışı vardır. Yakın akraba ile evlenmedikçe değiş tokuş biçiminde evlenme yapmadıkça gelinin ucuza gitmesi, ailesince gurur meselesi yapılır.

f) Karı-koca ve akrabalar arasında sıkı bağların kurulmasını sağlar. Dayanışmayı kuvvetlendirir. Kadının koca ailesi yanında yerleşimini sağlamakta ve kocanın babasının otoritesini arttırmaktadır⁵⁶.

Sonuç— Görüldüğü gibi başlık parası, evlenme geleneklerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Belirttiğimiz gibi başlık parası ile genellikle, kadının satın alınması ve bununla babanın zengin olması gibi ticarî bir yön yoktur. Esas olarak bir mal, değer mübadelesidir. Evlenme sırasında bir aileden değerine başlık parası yoluyla servet aktarılmaktadır⁵⁷.

A = O

Mal —————> Başlık Parası

Hizmet —————> Gelin hizmeti

Mal <———— Çeyiz

Mal <————> Hediye alışverişi

⁵¹ Wells, a. g. e., s. 86.

⁵² Pearsall, a. g. yazı

⁵³ Goody, J.: Bridewealth And Dowry. in Africa and Eurasia, s. 16-17.

⁵⁴ Gray, a. g. yazı, s. 45.

⁵⁵ Wells, a. g. e., s. 86.

⁵⁶ Richard'dan Timur naklediyor. Timur, a. g. e., s. 80.

⁵⁷ Goody, a. g. e. Ayrıca bkn: Goldschmidt, Walter: The Economics of Brideprice Among the Sebei and in East Africa. Ethnology, Vol 13. No. 4.

Böylece, başlık parası, aileler arası değer dolaşımının araçlarından birisi olmaktadır. Goody, Pearsall ve Cuisenier, Goldschmidt gibi birçok antropolog da bu hususta birleşmektedirler.

Başlık parası ilkel toplumlarda yukarıda değindiğimiz önemli işlevleri yerine getirmektedir. Gelişmiş toplumlarda ise bu işlevleri yerine getiren başka kurumlar vardır. Başlık parası olarak nitelendirilen kültür kalıbının ilkel toplumlarda bu işlevleri yerine getirdiği oranda varolacağı kuşkusuzdur.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Barnouw Victor: An Introduction to Anthropology-Ethnology U. S. A. Revised Ed. 1975.
- Beattie, John: Other Cultures, U. S. A. 1964.
- Fuller, A. H. Buarij: A Portrait of a Lebanese Muslim Village. 1961.
- Goode, W. J.: The Family, U. S. A. 1964. Foundations of Modern Sociology Series.
- Goody, J. – Tambih, S. J.: Bridewealth And Dowry. Enland 1973. Cambridge Papers in Social Anthropology, No. 7. Cambridge University Press.
- Keesing, R. – Keesing, F.: New Perspectives in Cultural Anthropology U. S. A. 1971.
- Murdock, George: Social Structure. U. S. A. 1966. Second Ed.
- Stern and Jacobs: General Anthropology 1968.
- Timur, Serim: Türkiye’de Aile Yapısı. Ankara 1972.
- Weaver, Thomas: To See Ourselves. Anthropology and Modern Social Issues U. S. A. 1973.
- Wells, Calvin: Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası (Çev. Erzen Onur), İstanbul 1972.

İncelemeler

- Bott, Elizabeth: “Family, Kinship and Marriage” in “Man in Society”, 1964.
- Douglas, M.: Bride-Price.

Dictionary of Social Sciences Ed. Gould And Kolb.

Goldschmidt, Walter: The Economics of Brideprice Among The Sebei and in East Africa.

Ethnology, Vol. 13, No. 4. October 1974.

Gray, F. Robert: Sonjo Bride-Price and the Question of African "Wife Purchase"

American Anthropology Vol. 62, No. 1. 1960.

Koentjaraningrat: Bride-price and Adoption in the Kinship Relations of the Bgu of West Irian.

Ethnology, july 1966, Vol 5, No. 3. An International Journal of Cultural And Social Anthropology.

Pearsall, Marion: Distributional Variations of Bride-Wealth in the East African Cattle Area.

Southeastern Journal of Anthropology, Vol. 3. 1947.

Wolf, Margery : "Chinese Women: Old Skills in a New Context" in "Woman, Culture And Society".

U. S. A. 1974.

—— : Drahoma.

Meydan Larousse, No. 3.